

Dávid László

NAGYALAMBFALVA TEMPLOMA ÉS A KÖZÉPKORI SZÉKELYFÖLDI MŰVÉSZET

Nagyalambfalván a legkorábbi építésből a jelenlegi templom hajója, egy faragott béléltű ajtókerete és két ablaknyílása maradt meg. (1–2. kép) Bögöz és Homoródkarácsonyfalva mintájára a nyíláskeretek eme típusához kis félköríves apszisú szentélyt kell gondolnunk (alapfalai ott lehetnek a mai gótikus szentélyben). Ez a két részből álló egyszerű alaprajzi forma a XII–XIII. század templomépítészetében általános. Pontosabb datálást a nyílások formái és profiltagozatai árulnak el. A déli bejárat kőkerete csúcsíves nyílású, vastos hengertag-szegélyezéssel. (2. kép) a Bejárat fölött kétoldalt magasan elhelyezett ablaknyílások vannak, sajátos alakítással. A falba szegmentíves lezárású, meredek rézsüvel alkotott ablakkávák mélyednek, s egy jóval keskenyebb nyílással áttört kőlap alkotja magát az ablaknyílást; boltíves tetején egyik helyen köríves, másikon csúcsíves kis nyílással. Itt inkább háromkaréjos nyílásról beszélhetünk, mint mérműves ablakról. Mind a kapu-, mind az ablakkereteknek legalább annyi közülük van a román kori, mint a gótikus stílushoz. Abba a stílusváltásba illenek bele, mely Udvarhelyszék emlékanyagában a félköríves stílusnak a gótikába való átmenetét mutatja. Szervezett és lendületes építőtevékenység tanúi a XIII. század közepéről. Legelső emlékei sem alkalmazták már a pilléres-oszlopos kapubéleletet, csak a vastos hengertag-profilozást vagy annak variánsait, amelyek a tiszta félköríves építészetben párkányokon, béléltíveken, kisebb nyíláskereteléseken használatosak. Kezdetben csak félköríves nyílásokon mutatkoznak. Később, amikor a nagy központok építkezésein már a gótikus stílus tör előre, ugyanez a profilképzés csúcsíves nyílásokon is megjelenik. Alaprajzi beosztásban, tömegkomponálásban román kori épületeken jelentkeznek ezek az átmeneti jegyek. Ennek a fejlődésnek egyik fázisát rögzítette számunkra Nagyalambfalva legkorábbi ránk maradt templomhajója és annak részletei. Itt még nincs gótikus profil sem az ajtó-, sem az ablakkereteken, így az építkezés a XIII. század végéről keltezhető.

Ha az aránylag gazdag székelyföldi emlékanyagban figyelemmel kísérjük az átmenet stíluskorát, ha egyszerre figyelünk az alaprajzi szerkezetre, a nyílásívek és profilok formájára, akkor külön tudjuk választani a korábbi, tiszta félköríves, és a későbbi, gótikus formáktól (Orbán Balázs a román és a gótikus elemek egy épületen belül való jelezettségét nevezte átmeneti kornak, és datálta a XIII–XIV. századra), s e különválasztásban a sokat vitatott, vagy kétségbe vont XIII. századi székelyföldi építészet képéről tiszta fogalmat alkothatunk. A XIII. század második feléből származó ilyen jellegű

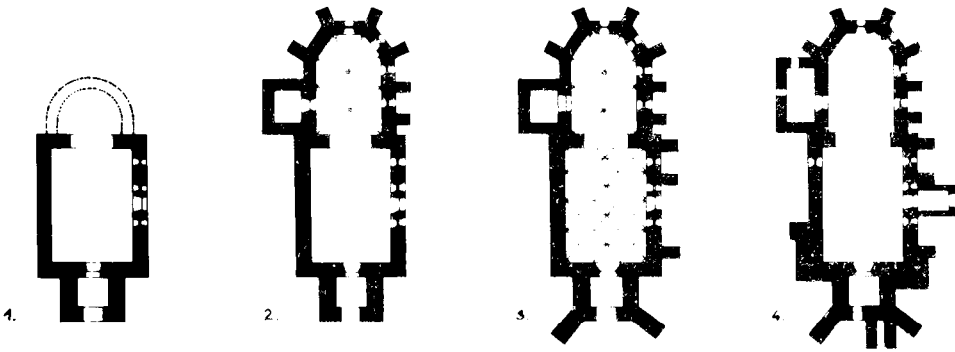
emlékek gyakorisága – mint már említettem – egy kiterjedt építkezési lendület tanúja, s nemcsak Udvarhelyszéken, hanem a csíki, gyergyói és háromszéki medencében is sűrűn találkozunk emlékeivel. Kérdés, hogy hol és mikor alakult ki ez az egyszerűsége törekvő stílusváltozat, milyen okokból lett otthonos a székelyek építészetében, kísérői voltak-e a társművészetek, például a falképfestészet, mely ma csak néhány emléket mutat ebből az időből (Bögöz, Keresztúr, Gelence), milyen befolyása volt a faluközösségeknek e művészet átvételében?

Ujabb kérdéseket vet fel a pápai tizedjegyzék kb. 150 székely falut említő adatanyaga. A tizedjegyzék művészettörténeti tekintetben is felbecsülhetetlen értékű, hiszen minden említett plébánia már létező plébániatemplomot is jelent, s az azt építő és fenntartó közösség anyagi lehetőségeit is sejteti. Nagyalambfalváról is a tizedjegyzékben találjuk az első adatot. Az 1333. évi jegyzék „Jacobus de villa Salonib solvit, VI. banales” adatát a Salonib-Galonib-Galomb javítással szokták Galambfalvára vonatkoztatni. Az 1334. évi jegyzék már kétségtelen: „Item Petrus sacerdos de villa Galamb solvit III. banales antiquos” (Mon. Vat. 115., 133.). A fizetett tized a környék falvainak átlagánál jóval magasabb, így a plébánia a XIV. század elején a népesebb egyházak közé tartozott. Ekkor készülnek újabb építkezésre, a szentély kibővítésére.

A pápai tizedjegyzék általában kész és kifejlett egyházszervezetet mutat a Székelyföldön. (A telegdi főesperesség az erdőháti – ez Udvarhely vidéke –, marosi és csíki esperességekkel; a kézdi főesperesség a kézdi és sepsi esperességgel.) Ha ezt következményeivel együtt végiggondoljuk, minden vonatkozásban szervezett egyházat és egyházi életet kell feltételeznünk. Minden plébániának rendelkeznie kellett a fenntartásához szükséges anyagi feltételekkel, a kultusz gyakorlásához szükséges eszközökkel: a népességnek megfelelő templommal, temetővel, papilakkal, az épületek fenntartását szolgáló anyagi javakkal, amelyekhez bizonyos művészet, stílus kapcsolódott; e művészet eredetét pedig a kialakult társadalmi viszonyok határozták meg, az egyházi központokkal, főpapsággal, a művészet pártolásában előljáró világiakkal való kapcsolatok. A falu népe ebben a szervezett egyházban, közösségben él, s ez a keret határozza meg életének sok vonatkozását, köztük a művelődést is.

Nagybirtokos réteg hiányában ebben az időben a székelyek között ismeretlen a földesúri, egyházi kegyúri jog, a patronátus. Az építmények létrejöttében ezt a kötelességet és jogot maga a közösség teljesíti és gyakorolja megrendelésével, esetleg kétkezi munkájával is. Így a művészet szintje elsősorban a közösség tagjai számának (no meg anyagi helyzetének) függvénye. Hiányzik belőle az egyéni nagyságot és vagyonosságot prezentáló vonás, ezért megjelenési formája egyszerűbb. A zárt társadalmi szervezet miatt a plébániák egymással való szervezeti és kulturális kapcsolatai lényegesen; döntő az, amit a plébániák közössége egymástól lát, ezért lesz zárt egységű és sajátos jelentkezési formájú ezen a tájon a művészet.

A XIII. század második felének építkezési lendülete a XIV. században megcsendesedik. Ebből az időből kevés az emlékünkhöz. Az érett gótika korából inkább csak részletek, töredékek maradtak. Nagyalambfalva egy nemes építésű szentélyt mutathat fel ebből az időből. Ez a XIII. század második feléből való hajóhoz építve gótikus megjelenésében ma is áll, magas falazatával, lépcsősen tagolt támpilléreivel, lábazattal koszorúzott falai-

Nagygalambfalva. A templom építési periódusai: 1. Az első építkezés alaprajza (XIII. század második fele). – 2. Alaprajz a XIV. század közepe táján épült szentéllyel. – 3. A templom alaprajza a XV. század második felében épített részekkel. – 4. A mai állapotot jelző alaprajz.

val, csúcsíves ablakaival, keleti falában mérműves körablakkal. (3. kép) A belső teljesen átalakult. Csak két csonka bordaindítás maradt a keleti zárófalon, s ugyanott másodlagos elhelyezésben egy gyámkőpajzs. De az itt-ott beépített meg szerteszté heverő – utóbb egybegyűjtött – töredékek alapján teljes egészében rekonstruálhatjuk ezt a XIV. századi szentélyt. E töredékek: körtetagos profilú bordák, nyolcszögű falpillér-darabok, a négyszögalapból gulametszéssel nyolcszögűre alakuló falpillérlábazat-darabok, pálcatagos átmenettel. A keleti falsarokban levő bordaindítások nyolcszögű falpilléren vannak visszametszve. A XIV. századi formát mutató pajzson faragott Anjou-liliom. (5. kép) Ezek alapján biztosan megállapítható, milyen volt e szentély belső kiképzése, boltozata, mely adataink szerint egészen 1816-ig állott. A XIV. század közepe táján – a formák erre vallanak – az építők lebontották a régi kis apszist, és egy olyan szentélyt fűztek a megmaradt hajóhoz, mely méret- és tömegarányában nem talált hozzá. A szentély tengelyét a hajóéhoz képest délre törték, a hajó szélességénél fél falszélességgel keskenyebb szentélyt építettek, a falazatot a hajóénál magasabbra emelték. A szentély külsejének a támpillérek és a lándzsaívű, keskeny lóhereíves ablaknyílások szabályos ritmusával adtak gótikus aspektust. Az északi falhoz sekrestyét csatoltak, melynek két fala ma is áll. A sajátosan XIV. századi belső boltozat körtetagos kőbordái egyszerű keresztboltozatos rendszerben borultak a szentély tere fölé, a bordázat változatosan alakított támrendszeren nyugodott. A megmaradt töredékek alapján bizonyos, hogy a szentély diadalív melletti falsarkainál a bordázat visszametszett alakítással, nyolcszögű falpilléren halt el, a falpillérek alsó végét rátett pajzsok takarták. Itt kellett lennie az Anjou-liliomos és még egy, azóta elveszett címerpajzsoknak. A kettő együtt sok mindent elárulna ezen építkezésről. A szentély hosszfalainak közepén, gazdagon alakított lábazatról nyolcszögű falpillér emelkedett, ennek három oldalára metsződött a három felől jövő bordázat (középen a heveder). A keleti falon a falpillérré visszametszett bordatámasztás a helyén

van. Falusi templomokban ritka boltozat kiképzés ez. Az építők következetesen alkalmazták a gótikus szerkezetet. Az ornamentika elmaradása a szerkezeti elemek fontosságát hangsúlyozza. Maga a látható, világos szerkezet olyan ritmust ad a belső felületeknek, hogy a nemes arány s a szerkezeti változatosság díszítőelemként hat. A gótikának ebből a tiszta változatából a Székelyföldön csak néhol maradhat hírmondóként egy-egy töredék. Galambfalva úttörő volt e stílus átvételében, de egy másik dologban is: a szentélyek bővítésében, újjáépítésében, mely igen elterjedt szokássá lett a XV. század második felében. Talán időben e szentélyhez tartozik a sepsiszentgyörgyi múzeumban őrzött szentségtartó fülke. (4. kép) Méreteiben nagyobb az átlagosnál, s bár fülkéjének nyílása csúcsíves, díszítésében régebbi nyomokon halad. A román kori stílusban gyakori kötélfonásos oszlopot utánzó külső szegélye van (nem reneszánsz kötélfonat!), s a román stílus óta a kőfaragásban gyakran feltűnő hatszirmú rozetták díszítik szabad felületét. Ez a motívum a helyi népművészetből is eredhetett.

A galambfalvi szentély a székelyföldi gótika stílusfejlődése szempontjából jelentős. A stílus áttekinthető, világos szerkezeti rendszerét, nemes egyszerűségét, megszokott formai jegyeit alkalmazzák a későbbi építők. A támasztórendszer egyszerűsödik, a boltrendszer szövevényesebbé válik, hangsúlyosabb lesz a gyámok díszítése, de maga az épületkomponálás ugyanilyen szellemű marad mindvégig a gótika korában.

Az 1970. évi renováláskor kerültek napvilágra Nagyalambfalva középkori freskói. A falak átvizsgálása még nem történt meg, így az előbukkant jelenetekhez még mások is tartozhatnak a mészréteg alatt. A helybeliek a déli falon rovásírászerű feliratról is tudnak. Az északi falon, keretbe foglalva két teljes jelenet s a harmadiknak egy keskeny sávja került elő. (6. kép) A 270 cm hosszú felső keretdíszy négyzetalakú kockákat kitöltő, erősen csipkézett, négyágú levelekből áll. Ennek a mintának legegyszerűbb változata a IX–X. század fordulójának művészetéből ismeretes, de feltűnik a XII. század eleji fedebri freskókon s gazdagabb alakítással a Bécsi Képes Krónika rajzain. Mint freskószegélydísz Erdőfüle XIV. századi falképén láthatjuk, a galambfalvinál egyszerűbb kivitelben. A három függőleges keretdíszsáv elnyújtott négykaréjos, tuskés alakú mezők egymásból következő sora. Jelenetekkel kitöltve ugyanilyen elnyújtott keretet láthatunk az 1338 előtt készült Nekcsei Bibliában. Nem elnyújtott formában az esztergomi királyi kápolna szentjei vannak hasonló keretbe foglalva (1340 körül). A székelyföldi freskónál ritka keretelési mód a miniált kódexek közvetlen hatását mutatja.

Az első kép Mária (?) születését és fürösztését ábrázolja. A második kép Mária megkoronázásának mennyei jelenete. Öt alkalos kompozíció, jó elrendezésben. A harmadik képnek csak a szegélye maradt meg. A képeken a főleg vonalrajzzal ábrázolt alakok majdnem teljesen kitöltik a felületet, a kékes háttér csak néhol látszik. A tér rendezett kompozíciójú, de kissé zsúfolt kitöltése, a keretre kilépő részletek ismét csak a miniált kódexekhez vezetnek, s mind a Képes Legendárium, mind a Nekcsei Dömötör Bibliája, mind a Képes Krónika képszerkesztésére jellemzőek. (7–8. kép)

Jelen állapotukban e falképek úgy hatnak, mint egy összefüggő történet első három jelenete. A látható jelenetsor felett még lehetnek képek, ugyanis ikonográfiaileg nehezen érthető, hogy a születés után nyomban Mária megkoronázását látjuk. A festő, aki a szen-

télyépítés befejezése, a XIV. század közepe után dolgozhatott itt, feltétlenül ismerője s talán munkatársa is a korabeli miniatúr kódexeknek, a miniatúr műhelyeknek.

A falképek eredetének kérdése nemcsak Galambfalva szempontjából érdekes. A témaválasztás különös, elsősorban azért, mert addig majdnem kizárólag I. László király legendájának jelenetei kerültek elő (a XIV. századból Bibarcfalván, Maksán, Homoródszentmártonban s Erdőfűlén). Ebben az időben festik Bögözön a Margit-legendát, később az Utolsó Ítéletet. A László-legendánál kézenfekvő és megalapozott a témaválasztásban helyi indítékokat látnunk (csatajelenet a hadi szolgálatot teljesítő székelyek között), de a ritkán megjelenő egyéb témák választásánál az indítékok, befolyások homályban maradnak, még akkor is, ha tudjuk, hogy a középkori művészettől nem idegenek. A témaválasztásnak nyilván ez esetekben is megvolt az indítéka, s a megrendelővel való kapcsolatot éppúgy meg kell keresnünk, mint a László-legendák esetében. Csakhogy a falképkutatás a kezdeteknél tart. Székelyföldi falképeinket, melyek a korabeli művészet legmagasabb szintjét képviselik, ezidáig környezetüktől függetlenül vizsgáltuk, szinte kiszakítva teremtő közegükből, nem kutatva azok ikonográfiai jelentése s az őket létrehozók közötti szoros kapcsolatot. Így a megrendelőkről, a mesterekről, a művek szerepéről, tehát értelméről és értékéről is vajmi keveset tudunk. A kutatás nem elégedhet meg annak megállapításával, hogy jó művészi színvonalú falképeink vannak; mihelyt korban és stílusban a falképeket elhelyezte, tovább kell mennie, mígnem megtalálja az alkotó embert, a kort, a közösséget.

A XV. században megjelennek a pápai tizedjegyzéket követő első okleveles adatok, melyek falunevet, családokat említenek, s általuk az egész társadalom életébe bepillantást engednek. Galambfalváról egy, a közösségből kiemelkedő családot ismerünk meg. V. László király 1456. március 30-án, Budán kelt oklevele nemesi ranggal és címerrel ajándékozta meg hadi érdemeiért Galambfalvi Istvánt és fiát Antalt, Galambfalvi Györgyöt és fiait, András, Pétert és Gergelyt (Székely Oklevéltár I., 170). Galambfalvi András 1459-ben Nyújtódi Jánossal együtt Vingárti Geréb János erdélyi főkapitány megbízásából békéltető bíró a Pálfalva és Firtosváralja közötti határperben (i. m. 177). Birtokügyi vitában említik Galambfalváról 1507-ben Geréb Márton és Kacai Antal nevét, mindkettő buzgó birtokszerző volt Udvarhelyszéken (i. m. VIII., 225). A XV. század közepétől megszaporodó okleveles adatok ritkán szólnak közvetlenül művészettörténeti vonatkozásokról, családok művészetpártoló tevékenységéről (patronusi jog elnyerése, templomépítés, várrenoválás). Van azonban a székelyföldi XV. századi és XVI. század eleji műemlékek között néhány, mely nemzeti címeret őrzött meg számunkra (Csikkarcfalva, Menaság, Székelyderzs, Dálya, Jánosfalva). Ezek az oklevelekből megismerhető családokra irányítják figyelmünket. A község vagy a szék hadi, közbiz, egyházi életében jelentős szerepet játszó s vagyoniilag is tekintélyes személyek nevének fölbukkanása arra ösztönöz, hogy a művészeti emlékek létrejöttében kezdeményező szerepet tulajdonítsunk e családoknak. A megyei területen érvényes és a kegyúri jogon alapuló mecénáság ekkor – ritka kivételektől eltekintve – még nincs gyakorlatban a székelyek között, de a közösségi eredetű művészetbe már beékelődik egy új-mecénás réteg, mely lassan igyekszik kivenni a közösség kezéből a kezdeményezést és a beleszólási jogot. E folyamat kezdete olvasható le néhány emlékünkről, s ily módon bepillantunk a kor társadalmi erőviszonyaiba is.

Ha az építészet s általában a művészetek föllendülését nem ragadjuk ki a középkor sajátos világából, keletkezésük vallási okaira is rátalálunk. Ismeretes, hogy a vallás ijesztőre festette a pokol és tisztítóút gyötrelmeit, de az egyház javára tett adományokkal, misealapítványokkal megszerezhetőnek hirdette az üdvösséget. Akinek anyagi lehetősége volt rá, az tetemes földöntúli kínoktól menekedhetett meg, a lelke üdvére rendelt misék révén. Az átlagember csak szerényen élhetett ezzel a lehetőséggel, de a tehetősebbek bőségesen áldozhattak lelkük üdvösségére. Ez az eljárás kihatott az építkezésekre is, az oltáralapításoknál és a templomi kegytárgyak adományozásánál pedig a legfőbb indítók lehetett.

A XV. század elejétől a templomépítés a Székelyföldön erőteljesen föllendül. Ez a kor majdnem minden faluban hagyott ránk emléket. A régi egyházas helyek közül csak ritka esetben bontják le teljesen a régit, és építenek újat (Énlaka, Küsmöd; ez utóbbi búcsúengedéllyel épít 1446-ban). Legtöbb helyen a régi templomhajókhoz építenek új szentélyt, a megnövekedett liturgikus igények szerint. Erre az időre esik sok filiális rangú falucska templomépítése, esetleg önálló plébániává szerveződése. Az adatok olyan okokra és lehetőségekre hívják fel a figyelmet, melyek megvilágítják ezt a nagyarányú építőlendületet; ilyenek: a történelmi események hatása, a hadi szolgálatot teljesítő székelység szerepe, a gazdasági fellendülés, a polgáriasodó városok példaadása és ösztönzése, a székely társadalom még nagyjából egységes volta, az egyház belső életének megújulása, a szerzetesi mozgalom új lendülete, a koldulórendek székelyföldi tevékenysége. Az építészetben a munkaszervezés és a kivitelezés szempontjából ugrásszerű haladást látunk: megszorodnak a szakemberek; munkatelepek, műhelyek szerveződnek, melyek rövid idő alatt teljesítik a megrendeléseket, okosan használják ki a helyi erőforrásokat. A megrendelő közösségek egymás buzgóságáról vesznek példát, még a kis létszámú közösségek is építkezésükkel igazolják életrealitásukat.

Ez a lendület Nagyalambfalvát is megérinti. Itt azonban nincs szükség új szentély építésére, az a múlt században megtörtént. A XIII. századi hajó még használható, de a kor ízlésétől elütő, hát legalább belső megjelenésében formálják át későgótikus stílusban. Talán erre az időre esik a torony építése is. A hajó beboltozásáról nemcsak a téglabordatöredékek beszélnek, hanem egy jelentős emlék is: a boltozatháló tervrajza a hajó déli falára felrajzolva. (9. kép) Másfelé, ahol épen megmaradt, láthatjuk, milyen a későgótikus hálóboltozat. Néhány helyen töredékekből rekonstruálhatjuk, itt viszont az építőmester azt rajzolta fel, milyen lesz az új boltozat. A XV. század második felében a következő építkezések történtek: a későromán, vaskos falakat keskenyebb falrészsel magasztították, beépítették a gyámkövekre támasztott négyszakaszos hálóboltozatot terrakotta-bordázattal, úgy, hogy a bolthéj súlya a falakon nyugodott, s a hálóbolt bordázata gótikus köntösként szolgált a reneszánsz szerkezetű dongaboltozatban. Így szerkezetileg nem volt szükség támasztórendszerre, és csak erősítésül építettek a déli falhoz egyet-kettőt. Ugyanitt egy keskeny ablakocskát többosztatú csúcsíves ablakkal cseréltek föl, a másik kettő úgy maradt. A templom nyugati homlokzata elé – lehet, hogy még későromán alapra – erős falazatú tornyot építettek, két nagy átlós támpillérrel. A torony falazata a hajó nyeregteretjének magasságáig ért. Ma a torony és a hajó csatlakozó része támpalakkal és támpillérekkel körül van építve, így nehezen olvasható le e rész építke-

zése, gótikus jellegéből is sokat veszített az idők folyamán. Négy szép kőkeretes toronyablak csúcsíves nyílása épen és szabadon maradt. A szentély nagyjából megmaradt a XIV. században nyert formájában, mindössze egy egyszerű, szemöldökgyámos sekrestyeajtókeret és egy ülőfülke való a XV. századból. Mindkét gótikus építkezés érintetlenül hagyhatta a későromán hajóval egyidős félköríves diadalívet, mely a szentély boltozatának lebontásáig állott.

A formai és szerkezeti egyezések vagy hasonlóságok ezt az építést legszorosabban a székelyderzsi, XV. század végi építkezéssel kapcsolják össze. A bordaprofilok egyezése, a derzsi szentély azonos boltozatrendszere, a nyugati karzat építése elegendő bizonyíték a két építkezés összefüggésére. A hasonló későgótikus rendszerű hálóboltozatok és ugyanilyen típusú bordaprofilok alapján ebbe az építési körbe vonható be Bögöz, Farcád, Jánosfalva, Keresztúr, Rugonfalva, Szentdemeter temploma, mindegyiknél régebbi részek gótikus átépítéséről lévén szó. A felsorolt, aránylag épen álló templomokhoz aztán szorosabb-tágabb szállal sok más építés fűzhető. Ezek az összefüggések Udvarhelyszék, illetve az egész Székelyföld XVI. század elejére is átnyúló későgótikus művészetének lenyűgöző képét vetítik elénk. Egységes képet az építészetről kapunk, a társművészetek (öt-vösség, bronzművesség, famunkák, falkép- és táblaképfestészet, textilművészet) emlékei jóval ritkábbak. Az okot azonban nem e művészetek hiányában, hanem az ingó javaikat megsemmisítő háborúban kell látnunk.

A galambfalvi toronyépítés kapcsán külön kell szólnunk a székelyföldi templomok erődítéséről. Általános jelenség ez a XV. század második felétől, egyenes következménye a török veszedelemnek. A védtelenség, kiszolgáltatottság ellen maguk a közösségek szervezik meg önmaguk és javaik védelmét. Mivel a megerősített udvarházak, nemesi várak a Székelyföldön ritkák, a közösség tulajdonában levő, amúgy is a falu legerősebb épületének számba jövő templom a legalkalmasabb arra, hogy védelmet nyújtó erősséggé építsék. A jobban szervezett szász lakosságú falvakban valóságos várrendszerek épülnek, sőt maga a templom is lőrésekkel és szurokontökökkel ellátott erődde lesz, fallal, bástyákkal körülépítve. A székelyföldi templomok közül egyedül a derzsi követi ezt a mintát, még a várszerű falak és bástyák is ritkák (Illyefalva, Zabola, Sepsiszentgyörgy, Csíkkarcfalva, Bölön, Homoródszentmárton). A szerényebb méretű erődítés jellemző itt: a védőbástyának is alkalmas torony és a templom köré húzott középmagas kőfal (a cinterem). A torony elhelyezése kétféle. Vagy a templom nyugati homlokzatánál áll, vagy a kerítésfalba van beiktatva, mint kapubástya. A kőkerítések építési idejének meghatározása legtöbbször bizonytalan, de ahol a gótikus torony kapubástyaként külön áll, ott ezzel egyidejű a kőkerítés is, tehát az egész védelmi rendszer. Leginkább utak mentén, nagyobb folyóvölgyekben épült templomaink ilyen jellegűek. A XVI–XVII. században, a belső harcok miatt, a szegény, középkori eredetű „vártemplomok” is komolyabb erődítést kapnak a torony és a falak magasztásával, bástyák közbeiktatásával, a cinteremkapuk megerősítésével. A templomvárak építéséhez már kezdetől a közösség összefogására volt szükség. Nagy dologra vállalkozott az a falu, mely temploma körül védelmi erősséget akart építeni, s büszke lehetett minden közösség, mely véghez is vihette tervét. Nagyobb hadak ellen aligha nyújtott védelmet, de portyázó csapatokkal szemben egyetlen oltalom volt. Zavaros időben a falvak számára maga a tudat is jelentős lehetett: lesz hová menekülni, ha jön a veszedelem.

Számunkra más jelentősége van szerényen erődített templomainknak. Külső jellegüket meghatározza a vaskos torony, a körbefutó kerítésfalból kimagasló épület. Szemléletünkben elválaszthatatlan a „középkori falusi templom” esztétikai és történelmi képzetétől a hegyen magasló, fallal kerített, messze látszó építmény. Galambfalva egyházának is sajátos külsőt ad hatalmas, támpilléres tornya, cinteremkapukkal megszagotott körkerítése.

A székelyföldi művészet történetének talán legszebb időszaka a gótika és reneszánsz stílusváltása. Előbb csak apró jelek mutatják, hogy a gótika szilárd, nálunk sohasem túl-hajszolt világát új stílus érintette meg; aztán mindinkább keverednek, egymáshoz simulnak a két stílus szerkezeti és formai elemei, és seholy sem jutnak olyan szép összhangra, mint a művészetben mértéktartó, egyszerűséget kedvelő Székelyföldön. Lassan uralkodóvá válnak a reneszánsz elemek, de a gótika robusztusabb köntösében. A reneszánsz csak a díszítőművészetben lel talajra, a népművészet rokon vonásaival társulva. A vidéki egyházi építészetben a gótika marad az első és utolsó „magas stílus”, mely itt valóban otthonra talált. Ezután a falusi templomok nem igazodnak többé a következő stílusokhoz, csak díszítésükben, részleteikben jelentkeznek a barokk, rokokó, klasszicista jegyek. A reneszánsz építkezés jórészt a világiaké: városi polgároké és kastélyépítő földesuraké.

A galambfalvi templom is csak egyetlen töredékkal ad ízelítőt a reneszánszból. Ha a hajó későgótikus boltozata épen állna, szerkezetében, a gyámkövek faragványain bizonyára találnánk reneszánsz jegyeket. A legutóbbi javításnál előkerült egy szép faragvány: gazdagon tagozott fogsorpárkányos falpillér-fejezet töredéke. (10. kép) Ez a reneszánsz faragvány jelzi, hogy a XVI. században is végeztek építkezést a templomon. Az építők az új stílus tökéletes ismeretében, a kor ízlése szerint alkottak. Egyébként az udvarhelyszéki templomok anyagából az imént elmondott stílusváltás pontosan nyomon követhető.

A galambfalvi templom majdnem kétszáz éven át állott épen, középkori formájában. 1661-ben, „Ali pasa járásakor” nagyobb romlást szenvedett. 1666-ban hallunk először arról, hogy a templomot a két Galambfalvának közösen kell kijavítani. 1675-ben a lelkes testület gyűlése sürgeti a munka közös végzését. A templomi ülőhelyek elrendezéséről szóló vizitációs határozatból, ahol a templom nyugati részén épített három köllábról van említés, arra következtethetünk, hogy 1682 előtt a javítás megtörtént. A munka befejezését jelölheti a ma is meglévő szélvitorla 1685-ös és a torony 1688-as évszáma. A hajó gótikus boltozata 1758-ban még áll, de a fedél javítása miatt hónapokig veri az eső, s ugyancsak az eső miatt nem szállíthatja Erszényes István segesvári cserépkészítő a javításhoz rendelt cserepet. Ez a késlekedés pecsételi meg a boltozat sorsát. A presbiterek 1788-ban határoznak a javításról: „Nagygalambfalva (. . .) temploma igen megromladozott, minekelőtte azért nyakunkba szakadna, előre, ha lehetséges lenne, kívánánk igazítást tenni rajta. Már is a mester emberekkel szegődségre és Contractusra mentünk.” Le is bontják a hajó boltozatát, idős és ifjabb Szászbudai Rösler György asztalos-festőkkel készíttelve festett kazettás mennyezetet helyébe.

A szentély remek gótikus boltozata, falpilléres támasztórendszere 1816-ig állott, ezt az ácsfallérral kötött szerződésből pontosan megtudhatjuk: „. . . templomának Sanctua-

riumából le bontván a Boltot és a templomot el rekesztő Gébel (diadalív!) lábait, a mi romlás azokkal esett, és egyebütt is az egész Templomon belül, a mi szükséges reparatio léssen, azt tisztességesen meg készíti.” Az egyszínű kazettás mennyezet benei Kiss Péter műve. 1843-ban készül a nyugati fakarzat, virágosan festett mellvéddel. 1861-ben a gótikus torony falazatát addig befedő tornácos fatoronysisakot cserélik fel, magasított falakra épített hólyagos szarvazatú sisakra. Valamelyik javításkor megrongálódik a szentély keleti körablakának kőrácsa és a későgótikus építésű széles hajóablak mérműve.

Az 1970–1971. évi renoválás jelentős a templom történetében. A történetére nézve oly fontos falképek, bolthálórajz mellett egyéb részletek is előkerültek. A megtámogatott torony és a köpenyfalak s táмок folytán felépített nyugati hajórész restaurálására azonban még nem került sor.

*

Ez a tanulmány szerző a Korunk 1975. évfolyam 11–12. számában (872–876 és 956–960. l.) megjelent tanulmányának az Ars Hungarica számára átdolgozott, rövidebb változata. A fényképek, melyekkel a szerkesztőség a tanulmányt kiegészítette, az Országos Műemléki Felügyelőség gyűjteményéből származnak.

